

Szemes Péter

Az összegzés igényével

(Négy zalai irodalmi antológiáról)

Több mint 23 évnyi szünet után, még az idei esztendő végén napvilágot lát a zalai-muravidéki szépliteratúra új antológiája. Ez az örömteli esemény – kised ünnepnek is nevezhetnénk – jó alkalmat kínál számunkra az elődök, előzmények számbavételére. S mivel egy ilyen jellegű válogatott kötet mindig tükrözi fogantatási-születési ideje kulturális állapotát, az irodalom korabeli helyzetét, viszonyait, megbecsültségét, hiszen bizonyos értelemben összegzési-felmérési-értékelő-felmutatási igénnyel állítják össze szerkesztői, lehetőséget ad mindezek feltérképezésére, a különböző kiadványok összevetésére és a megjelenésüket követően bekövetkező történeti folyamatok ismeretében, kései kritikai reflektálásra is.

Az első, *Zalamentén* címet viselő megyei gyűjtemény a Zala Megyei Tanács Népművelési Osztálya és a Zala Megyei Írók Munkaközössége közös kiadásában, 1955-ben került ki a nyomdából. 2200-as példányszáma és az, hogy Dénes István, az MDP Megyei Párt VB. első titkára írta előszavát, igazolják, hogy a könyv kulturális propagandaanyagként készült. Emellett szándékoltan megpróbálja összegyűjteni térségünk „elkötelezett” íróinak legjavát, s megmutatni, hogy itt a délnyugati végeken, a „sötét” Zalában is él és virágzik a kommunista irodalom. A közreadott szövegek zömében silány minősége azt mutatja: nem sok sikerrel. Már a megyei pártvezértől (vagy aki nevében a bevezetőt írta) is ilyen zsdanovista közhelyeket olvashatunk: „Zalai írók! Közelebb az élethez! Legyetek cselekvőbb részesei a nép életének, küzdelmének, a szocialista építésnek, hű és igazszavú katonái szocialista fejlődésünk vezetőerejének, a pártnak, amit a nép alkotott a saját húsából és véréből. Csiszolókat és élesítéket tollatokat, emeljétek általános műveltségteket és mesterségbeli tudástokat, s ami ennek korunkban elengedhetetlen része, marxista-leninista képzettségteket. Így, csakis így lehettek jó írók, jobb írók és mindig jobb írók.” A sok hasznos tanács mellett, komoly tudományos következtetéseket is levon, mikor megállapítja, hogy „Elmaradásunk az országos fejlődésből nemcsak az irodalomban, hanem többé-kevésbé megyénk egész kulturális életében tapasztalható. Ennek főoka kétségkívül a múltban gyökeredzik. Aligha van olyan vidéke az országnak, ahol a régi világ olyan rettenetesen semmit, olyan sivárságot hagyott volna örökölni a kultúra területén, mint Zalában.”. Nos, igazság szerint a térség egyik első nyomdája Alsólendván, Zrínyi Miklós költői életműve, Festetics Helikoni Ünnepei, vagy a Dunántúl első, Balatonfüreden alapított kőszínháza, hogy csak néhányat említsünk, mind-mind a „régiről örökölt semmi” részét képezik. Éppen ellenkezőleg: Zalát az olyan ostoba és demagóg emberek tették sötétté, amilyen Dénes István és elvbarátai voltak. A néphez közelségről pedig csak annyit, hogy nem egészen egy esztendővel sorai megjelenését követően, 1956. október 26-án ő volt az, aki Zalaegerszegen a békésen tüntető tömegbe lövetett. Az pedig – a jelenből visszanezve – e tekintetben külön pikantériája a *Zalamentén* antológiának, hogy az első titkárral egy kiadványban szereplő Rákossy Gergely, a forradalmi események részeseként és az *Új Zala* főszerkesztőjeként, később négy, míg Fülöp István könyvtárigazgató, a Zala Megyei Forradalmi Tanács tagja egy évet töltött börtönben.

De, mint említettük, nem jellemzi a bevezetőnél több szakmaiság a kötet szerkesztését és írásait sem. A szövegeket érezhetően mindenfajta minőségi szelekció és rendszer nélkül, valószínűleg a kézirat-beérkezés sorrendjében adta közre (valószínűleg) a felelős kiadó, Vasvári Ferenc. Úgy, hogy a 15 szerző és egy narratívagyűjtő (Zsámár István meséiből Fülöp István) közül van, akitől mindössze egy nyolcsoros vers (Hules Béla: *Lányka, lányka*), míg mástól 6-7 írás (Pál József, Bajor Jenő), vagy terjedelmes elbeszélés (Rákossy Gergely: *A frájlja*) jelent meg, amit esetleg akkor lehetett volna megtenni, ha a szövegek színvonala között lenne ekkora különbség. De nincs. S a következetlenség áthúzódik a műnemekre (a különböző műfajú kisprózák feltorlódása elnyomja a verseket, és az epika ellenében szegényessé teszi a líraanyag reprezentációját) és témákra is, hiszen más koncepció híján legalább a tematikusan együvé

tartozó szövegeket illetett volna összetartozóan közreadni. A szerkesztési hiátus mellett több helyütt felfigyelhetünk a szövegkonstruálás mérhetetlen amatőrismására is. A versek álnépies, álpetőfis hangja – Petőfi legalább „plebejus forradalmárként és íróként” Dénes Istvánnak is eszébe jutott –, már a költő közvetlen epigonjainak sem vált volna díszére, több mint egy évszázad távolából pedig már nemcsak pusztítóan ízlésrombolók, megmosolyogtatóak is az ilyen sorok:

„Az épülő útra jártam
– már a tájba tartozik! –
s onnan a kanyarból néztem,
a domb hogyan bodrozik.”
(Pál József: *Az úton – A babosdöbrétei tszcs megalakulása után*)

Vagy:

„Hogyan tudna tördelni fákat
ki unokáknak ülteti?
Hogyan rombolhatna gyárat
ki e vasba vésett vágyat
teremti?”
(Ádám Józsefné: *Hallgass a szívnek szavára*)

A „mélypont ünnepélye” azonban Vasvári László *Szeretlek* című rövid írása, melyben a történet két párhuzamosan futó szála közül egyik az éppen szántó Varga Pista munkafolyamatait, másik az eközben otthon magányosan síró asszony, Rozika könnyeinek folyását taglalja. A vége természetesen boldog: a férje lustasága miatt (mert nem akar a csoportban dolgozni) elmenekült anyja példáján megvilágosodik az ifjú Vargáné és ura után szalad a földekre, hogy együtt vessék el az új élet magjait.

Mindezek mellett természetesen erényei is vannak a gyűjteménynek. Egyfelől, hogy az említettek ellenére, mégis az első ilyen jellegű kiadvány, melyben zalai szerzők szerepelnek, másrészt, hogy Dénes már itt felveti egy megyei irodalmi folyóirat kiadásának szükségességét, harmadrészt pedig, hogy, ha nem is a szakma csúcса, de egy-egy olvasható írást is találhatunk benne (ld. Rákosy *A frájla* c. elbeszélése), felmutatja a helyi tájnyelvet, s megjelenési lehetőséget biztosított olyan alkotóknak is, akik később jelentős íróivá (mint az ekkor 20 éves Bertha Bulcsu), költőivé (mint a 19 esztendő KISS Dénes vagy a 29 éves Hules Béla) váltak térségünknek.

Teljesen eltérő indíttatású és más minőséget képvisel a muraszombati Pomurska Založba kiadásában, 1979-ben megjelent *Összhang* című válogatás. Már a kiadványválasztás is jelzésértékű (számos muravidéki magyar könyvet segítettek napvilágra), s még inkább az a két szerkesztő, Sz. Kanyó Leona – Nova Gorica-i újságíró (maga is többkötetes szerző) – és Pete György – az Életünk főszerkesztője – személye, illetve a rövid fülszöveg: „Az ÖSSZHANG egy újfajta irodalmi akció első lépése. Mintha láthatatlan kezek felszedték volna a szellemi határkarókat. Két ország költői találkoznak a könyvben. Szlovénia (! – SZP) magyar nyelvű költészete, valamint Vas és Zala megye versei kulcsolódnak itt közös kiadvánnyá.

A kötet tulajdonképpen egy irodalmi találkozó tartozéka, az ott elhangzó versek antológiája. 1979 októberében Szlovénia vendégül látja Vas és Zala megye költőit, Böröczki Mihályt, Csordás Jánost, Káldi Jánost, Cs. Nagy Istvánt, Pécsi Gabriellát, Pék Pált, Péntek Imrét és Székely Ákost, hogy két közös irodalmi esten Muravidék magyar ajkú lakosságának felolvassa a verseit. A hazai költők közül Bati Zsuzsa, Bence Lajos, Bernják Erzsébet, Sz. Kanyó Leona, Szunyogh Sándor és Varga József szerepelnek.”

Mint látható, egy mára rendkívül gyümölcsözővé vált irodalmi kapcsolatfelvétel első állomása volt ez az antológia, mely reprezentáns szerzők zömében jó verseit közölte, szerencsére gyorsan letudva a „kötelező

kört” (ld. Báti Zsuzsa: *Che*). A lírai szövegek kizárólagossága ugyanakkor (Varga József ragrimes „kísérletei” mellett ráadásul alapvetően csak Péntek Imrénél jelennek meg olyan klasszikus formák, mint a szonett / ld. *Kettős némaság, Lírai én-képl* – nyilván más minőségben; összességében a szabadvers, s az ekkor divatos neoavantgard jelleg dominál), mivel a prózaírók közlését eleve kizárja, csonkává teszi a gyűjteményt. Érezhető az is, hogy míg a szlovéniai magyar irodalom szinte teljes arzenálja felvonul, a pályakezdő, ekkor még önálló kötettel nem rendelkező Bence Lajosig bezárólag, addig az anyaországi szerkesztő csak az idősebb alkotók (Káldi János, Cs. Nagy István) vagy a már bizonyított közégeneráció (Pék Pál, Péntek Imre, Pécsi Gabriella, Székely Ákos) írásaiból válogat. A szerzők egyensúlyát talán szerencsésebb lett volna Zalából és Vasból ugyancsak több (akár egyaránt 6-6) alkotó számára lehetőséget biztosítva megteremteni, még akkor is, ha egy-egy irodalmi esten nyilván nem olvashattak fel ennyien.

Érdekesség még benne, hogy Péntek Imre a vasiak között, az Életünk munkatársaként szerepel, illetve, hogy a Zalai Összetartás szerkesztőjeként egy időre szilenciumra ítélt Csordás János versei is megjelentek, akinek egyetlen, Gyász és szerelem című kötete egyébként ugyanebben az esztendőben látott napvilágot. A *Zalamentén* konformizmusához képest viszont változatosságot biztosít és az olvasói eligazodást is segíti a költők fotóinak és rövid vallomásainak közreadása. Ezek közül kétségkívül Káldi Jánosé a legjobban sikerült (még ha néhol kissé patetikus is), melyet akár minniesszének, önálló kis műalkotásnak is tekinthetünk (érdemes lenne összevetni Dénes István előszavával): „A versírás törvényfogalmazás. A költő nem maradhat néma. El kell mondania, amit látott, tapasztalt, megélt. Fel kell fedeznie a lélek eddig ismeretlen belső hegyvonulatait, mérhetetlen síkságait, őserdeit és sztyeppéit. Sohasem lehet önző. Sohasem csak a maga számára figyel, vizsgál, gyűjt és él. Lankadatlanul és makacsul erkölcsi normákat és ítéleteket alkot a maga módján. Az önmagára s mindenkire érvényes és kötelező igazságot írja a kapukra és a házfalakra. Újra és újra, sokszor ismételve. Éppen ezért sokan nem szeretik a költőt. Hogyan lehetne szimpatikus az az ember, aki folyton tükörbenézést parancsol, s aki fáradhatatlanul azt rímeli: csiszold, faragd magadat világító példává!

Minden jó vers a remény üzenete. A jövőé. Azt sugallja: van értelme az esőnek, a napfénynek, a szelek sípolásának és a virágok illatának. Azt sugallja: nem hiába futnak a folyók az óceán felé, nem hiába zengedeznek csodálatos pályáikon a csillagrendszerek koszorúi, nem hiába integet az őszi fűszál a szélben. Azt sugallja: nem hiába küzd az ember, megvalósítható az értelmes élet.

A költészetem: világgért égő szerelem. Soha, egy pillanatra sem tudok közömbös lenni a világ útja-élete iránt, s még kevésbé hazám, szülőföldem sorsa iránt. Minden idegszállammal hozzákötődöm a mindennapokhoz, kortársaim öröméhez, az elzúgó idő szép és fájdalmas pillanataihoz.”

Talán az *Összhang* lendülete is kellett hozzá, hogy mindössze négy esztendővel később, 1983-ban, ugyancsak Pete György válogatásában és szerkesztésében, Keresztury Dezső előszavával, Fodor András és Tüskés Tibor lektori munkájának köszönhetően, napvilágot lásson Zala igazán reprezentáns irodalmi antológiája, a *Visszhang*. A Zala Megyei Tanács VB. Művelődési Osztálya megbízásából a Zala Megyei Levéltár kiadásában, 2500 példányban megjelent, vaskos, közel 430 oldalas kötetben – melyre érezhetően nem sajnáltak pénzt, paripát, fegyvert a helyi kultúra irányítói – felvonul a 30 évvel ezelőtti megyei literatúra legjava.

És értő módon, szinte folyóiratszerűen összeállított gyűjtemény született Pete György keze nyomán, mely egészségesen vegyíti a lírát és a kisprózákat, s minden alkotó számára bőséges bemutatkozási lehetőséget biztosít (átlagosan 10-20 oldalon). Talán csak az kissé felesleges, hogy az írásokat bevezető oldalon a szerzők neve alatt ott a műfajmegjelölés is (pl. Lázár Tibor – Versek, vagy Simán Mária – Elbeszélés), illetve, zavaró, hogy a mellékelt fotóanyag a rövid életrajzokkal és az egyébként kiváló meglátásként beemelt interjúk, melyek az alkotók alaposabb megismerését segítik (közel 100 oldalnyi terjedelemben), már nem a szövegek közreadása szerint, hanem az írók, költők nevének alfabetikus rendjében szerepelnek. Rendkívül szimpatikus azonban az a szerkesztői ars poetica, mely utóbbi beszélgetéseket, s egyszersmind a kötetegézt ajánlja: „A válogatásnál igyekeztünk ügyelni arra, hogy az ismert, akár több kötettel is rendelkező Bán Zsuzsa, Csordás János, Morvay Gyula, Lázár Tibor, Pécsi Gabriella, Pék Pál mellett a

főhangsúly azokra a kevésbé ismert, kötettel még nem rendelkező írókra essen, akik – meggyőződésünk szerint – joggal kelthetik fel olvasóink figyelmét, érdeklődését munkáik iránt, s akiknek felfedezése, bemutatása talán minden másnál nagyobb érdeme lehet idővel ennek a kötetnek.”

Az *Összhang* mindhárom zalai szerzője szerepel (Csordás János, Pék Pál, Pécsi Gabriella), s dicséretes az a megvalósult szándék is, hogy a megye nagyobb városai (Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Keszthely) és a kistépelülések egyaránt képviseltetessék magukat. Ami talán csalódást kelt, hogy a megelőző gyűjteményhez képest, itt a szövegek – különösen a prózaiak – komoly hányada az „elvártaknak megfelelően” visszatér a szocialista témaválasztáshoz, s ugyanez az elkötelezettség jelenik meg az alkotói hitvallásokban is, illetve mindezekhez kapcsolódóan elszomorítóak Keresztury Dezső – amúgy is csalódást keltően közhelyes – bevezetőjének azok a passzusai, melyekben „örömmel üdvözli”, hogy a kiadvány szerkesztői nem kívántak semmilyen „zalai sajátosságot” érvényre juttatni. Lehet mondani persze, hogy a kiváló művelődéstörténésznek, Zalaegerszeg díszpolgárának ezt kellett írnia a 80-as évek elején, de talán nem volt kötelező.

A legutóbbi, Pék Pál verscíme nyomán *Lüktetésre* keresztelt gyűjteményt 1990-ben a Zala Megyei Tanács megbízásából a József Attila Városi Könyvtár adta ki. A kötet korpuszát Varga Zoltán válogatta és szerkesztette, s ő jegyzi előszavát is, ám érezhető, hogy az egyébként rendkívül széles látókörű tanárember (aki rövid ideig a Hevesi Sándor Színházat is igazgatta) számára ez a munka komoly kihívást jelentett. Bevezető szövegében szép gesztussal megemlékezik a zalai irodalom legutóbbi veszteségeiről, ám az említettek közül csak Takács Lászlótól és Bárfay Szabó Andrásról közöl posztumusz írásokat (ha már ilyen jelleget adott az antológiának, mindenkitől illett volna), s szerkesztőtől elég megmosolyogtató a következő, az ismertebb szerzők feltétlen tiszteletét tükröző részlet is (arról nem is beszélve, hogy a könyvanyag egybeválogatójának nem tiszte magyarázkodni, hogy ki és miért maradt ki belőle): „Ugyancsak jelentősen emelhetné volna a kötet szakmai-esztétikai értékét írásaival Csengey Dénes és Nádas Péter, a két megyehatáron túl is jól ismert, Zalában élő író. Ők azonban eddigi munkásságuk során szinte kizárólag országos fórumokon jelentkeztek szépirodalmi alkotásaikkal, a megye irodalmi életéhez és a kötet szerzőihez való kötődésük esetleges, alkotói teljesítményük ebből a szempontból nézve más minőséget jelent.”

Emellett az egyes szerzőktől közreadott írásmennyiség is aránytalan (van akitől csak néhány, míg másról közel 30 oldal szerepel), félreérthető és sokszor megalapozatlan súlypontokat helyez a kötetbe, mely így összességében azt a benyomást kelti, hogy a kéziratokból azok beküldési sorrendjében, szelektálásuk nélkül lett összeállítva (akárcsak a *Zalamentén* esetében). Feltétlen erénye viszont – és ebben bizonyára a tehetséggondozást mindig kiemelten fontosnak tartó lektoroknak, Fodor Andrásnak és Bertha Bulcsunak is szerepük van –, hogy a beérkezettebb alkotók mellett több fiatalnak is közlési lehetőséget biztosít (ami azért is kiemelt jelentőségű, hiszen ekkor még nem volt Zalának irodalmi folyóirata), az már más kérdés, hogy közülük többen azóta teljesen eltűntek a porondról.

A négy antológia közül ebben szerepel a legtöbb szerző (20), ami azt mutatja, hogy a kötet összeállítói minél teljesebb képet szerettek volna adni a korabeli megyei literatúráról (még ha jelentős alkotók „különböző, méltányolható okokból” ki is maradtak, s elég vegyes a közreadott anyag minősége) és a *Visszhanghoz* hasonlóan az is dicséretes, hogy mindez a formálódó városi műhelyekhez, kistépelülésekhez kapcsolódóan is megjelenik. A kiadvány legfőbb erénye mégis irodalomtörténeti értéke, hiszen hiteles képet nyerhetünk belőle a rendszerváltozást közvetlenül megelőző időszak zalai irodalmáról (ld. Kántor János: *Té légy a Törvény*). S több olyan alkotó írásait is olvashatjuk benne, együtt utoljára, akik elvesztése azóta jelentősen szegényítette irodalmi kincsházunkat (Pék Pál, Bán Zsuzsa, Simán Mária, Orsós Jakab).

Ahogy minden kiadványnak, természetesen a négy, már megjelent megyei gyűjteménynek is számos erénye és fogyatkozása van. Ezek számbavétele azonban nemcsak a (követendő vagy elvetendő) minták felmutatása miatt fontos, melyek a hamarosan megjelenő újabb antológia és majd az azt követők számára egyaránt megkerülhetetlen (vállalt vagy megtagadott) örökséget képeznek, de a közreadás technikái mellett a legfontosabbra, a szövegekre is ráirányítja a figyelmet, melyek akarva, nem akarva, a mieink, a zalai irodalom szerves, elválaszthatatlan részét képezik. S – legalábbis történetileg – már ezért értékesek.